

ความรื่นรมย์ ความรัก และความโศกเศร้า ในปรัชญาของจื้อ:บทวิเคราะห์เหียนหุย*

Joy, Love and Sorrow in Confucius's Philosophy: An Analysis of Yen Hui

สุวรรณา สถาอานันท์
Suwanna Satha-Anand

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์ความหมายของศิษย์รักอย่างเหียนหุย ในฐานะผู้รักการเรียนรู้ และมีความรื่นรมย์ แซ่มนั้นเบิกบาน ท่ามกลางชีวิตที่ยากจน อดอยาก “จนคนอื่นแทบจะทนไม่ไหว” ศิษย์รักผู้นี้ นำความรื่นรมย์ยินดีแก่ชีวิตขงจื้อเป็นเอกอนันต์ ทั้งนี้เพราะเหียนหุยเป็นตัวอย่างชีวิตที่ดีที่สุดเท่าที่เป็นไปได้และเป็นชีวิตที่มีความรื่นรมย์ยินดีแม้ดำรงอยู่ท่ามกลางความยากลำบาก

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า การยืนยันคุณค่าของความรื่นรมย์และความรัก จะครอบคลุมการยอมรับความโศกเศร้า และยอมเปราะบางทางความรู้สึก ขงจื้อยืนยันคุณค่าของศิษย์รักเหียนหุย โดยการแสดงออกซึ่งความโศกสลดที่ “เกินเลย” เมื่อต้องสูญเสียเหียนหุยไปก่อนวัยอันควร การยืนยันคุณค่าของศิษย์รักอย่างเหียนหุย เป็นการยืนยันวิถีแห่งการมีชีวิตที่ดีและชีวิตที่มีมนุษยธรรมในโครงการทางปรัชญาของขงจื้อ

คำสำคัญ: ขงจื้อ เหียนหุย ความรื่นรมย์ ความรัก ความโศกเศร้า ความเปราะบางทางความรู้สึกต่อการสูญเสีย

Abstract

This paper analyzes the meanings of Yen Hui, Confucius' favorite disciple . Yen Hui is an exemplar of someone who loves learning and takes delight in a life in condition of extreme poverty which “others would find it unbearable.” This beloved disciple brings boundless joy to Confucius' because Yen Hui confirms the possibility of a good life filled with joy, even in an environment of adversity.

This paper argues that to confirm the value of joy and love includes the willingness to embrace sorrow or vulnerable feeling of loss. Confucius confirms the value of Yen Hui in his life by expressing “excessive” sorrow over Yen Hui's untimely death. This confirmation of the value of Yen Hui also confirms the way of leading a “good” life, that is, a life in a community of human-heartedness.

Keywords: Confucius, Yen Hui, Delight, Love, Sorrow, Vulnerable Feeling of Loss

บทนำ

ขงจื้อให้คุณค่าสูงสุดแก่ความรื่นรมย์ ซึ่งอยู่เหนือความรักและความรู้ตามลำดับ (*หลุนอิว* 6:18) ข้อเสนอนี้สร้างความฉงนสนเท่ห์แก่นักวิชาการปรัชญาจีนมานาน เราอาจกล่าวได้ว่าขงจื้อสนใจความรักหลายแบบ ที่สำคัญที่สุดได้แก่ รักมนุษย์ (หมายถึงมีมนุษยธรรม) และรักการเรียนรู้ ส่วนผู้คนร่วมสมัยขงจื้อและศิษย์อย่างจื่อลู๋ จะรักการผจญภัย รักการมารมย์ หรือรักแต่ผลประโยชน์เฉาตน

บทความนี้วิเคราะห์ความหมายของศิษย์รักอย่างเหียนหุย ในฐานะผู้รักการเรียนรู้ และมีความรื่นรมย์ แซ่ซื่นเบิกบาน ท่ามกลางชีวิตที่ยากจนอดอยาก “จนคนอื่นแทบจะทนไม่ไหว” ศิษย์รักผู้นี้ นำความรื่นรมย์ยินดีแก่ชีวิตขงจื้อเป็นเอกอนันต์ ทั้งนี้เพราะเหียนหุยเป็นตัวอย่างชีวิตที่ดีที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ และมีความรื่นรมย์ยินดีในโครงการทางปรัชญาของขงจื้อ

บทความนี้วิเคราะห์เหียนหุยในฐานะศิษย์รักของขงจื้อ และเมื่อเหียนหุยต้องจากไปก่อนวัยอันควร ขงจื้อจึงโศกเศร้าคร่ำครวญอยู่เป็นนาน

ความรื่นรมย์ยินดีของวิญญูชน

นักปรัชญาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ได้พยายามเสนอคำตอบเกี่ยวกับชีวิตที่ดี หรือชีวิตที่แสวงหาความสุขอย่างยั่งยืน มีคุณธรรมและความถูกต้อง (Yenor, 2004)¹ อาจกล่าวได้ว่า การถกเถียงเกี่ยวกับการแสวงหาชีวิตที่ดีของมนุษย์เกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก ๆ ได้แก่ ความสำราญ (Pleasure) ความมีเหตุผล (Reason) ความจริง (Truth) ในขณะที่การถกเถียงเกี่ยวกับเกณฑ์การตัดสินการกระทำที่ถูกต้องในจริยศาสตร์ตะวันตกสมัยใหม่ เกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก ๆ ได้แก่ ความสุข-ทุกข์ อย่างสำนักประโยชน์นิยม และเกี่ยวกับการทำตามหน้าที่ อย่างไรก็ตามวิธีคิดแบบค่าน้ำ นำสังเกตว่า ในขณะที่ปรัชญาตะวันตกจะใช้เหตุผล “ตรวจสอบ” ความน่าเชื่อถือของข้อเสนอเกี่ยวกับชีวิต

ที่ดีแบบต่างๆ และตรวจสอบเกณฑ์การกระทำที่ถูกต้อง ของจิตใจในปรัชญาจีน ยุคคลาสสิก ใช้วิธีสร้างภาพอุดมคติเกี่ยวกับวิญญาณชน (จวินจื่อ) ผู้มีทั้งความ รื่นรมย์และความโศกเศร้าในขณะเดียวกัน เพื่อดึงดูดผู้คนให้ร่วมยอมรับและ สมาทานแนวปฏิบัติเชิงบรรทัดฐานที่ผูกพันมาพร้อมกับภาพชีวิตในอุดมคติ นั้น การทำความเข้าใจความรื่นรมย์ของวิญญาณจึงเป็นประเด็นสำคัญในการ เข้าใจจริยศาสตร์ขงจื้อ

ผู้วิจัยใช้คำว่า “รื่นรมย์ยินดี” แทนคำว่า *เล่อ* (樂) และ *เย่ว* (說) ใน ภาษาจีน หรืออาจเทียบเคียงได้กับคำว่า joy หรือ delight ในภาษาอังกฤษ ทั้งนี้โดยยังไม่ร่วมถกเถียงเกี่ยวกับการเลือกใช้คำอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ความสุข (Happiness) ความสำราญ (Pleasure) ความพอใจ (Satisfaction) ความปิติ (Contentment) ฯลฯ² การเลือกใช้คำว่า “รื่นรมย์” หรือ “ยินดี” หรือใช้คู่กันว่า “รื่นรมย์ยินดี” นี้ มาจากข้อพิจารณาสองประการหลัก คือ ประการแรก ความ รื่นรมย์ยินดีนี้เป็นคำที่บ่งบอกประสบการณ์เชิงจริยธรรมที่มนุษย์โดยทั่วไป ประสบพบได้ในชีวิตประจำวัน โดยอาจมีความละเอียดอ่อนที่แตกต่างกัน แต่ มิใช่ประสบการณ์ที่ยิ่งใหญ่เช่นการได้ร่วมเป็นหนึ่งในเดียวกับพระเจ้า หรือการ พ้นทุกข์อันเป็น “ความสุขสูงสุด” (ปรหม์ สุข) ประการที่สอง ความรื่นรมย์ยินดี นี้ เป็นคำที่สื่อเน้นที่ใกล้ชิดกันระหว่างประสบการณ์เชิงจริยธรรมอันเกี่ยวข้องกับ คำว่า “ดี” และประสบการณ์เชิงสุนทรีย์อันเกี่ยวข้องกับคำว่า “งาม” ความ ใกล้ชิดกันระหว่างความดีและความงามนี้สะท้อนจุดยืนทางจริยศาสตร์แบบ ขงจื้อได้เป็นอย่างดี

จุดเริ่มต้นของปริศนาเกี่ยวกับการทำความเข้าใจความรื่นรมย์ยินดี ในชีวิตทางจริยธรรมของขงจื้ออยู่ที่คำกล่าวสั้น ๆ สามวลีใน *หลุนอ๋ว* 8:8

8:8:1 อาจารย์กล่าวว่า “กระตุนเราด้วย *กวีนิพนธ์*”

8:8:2 “ตั้งมันด้วย *หลี่*”

8:8:3 “สำเร็จด้วยดนตรี”

การอธิบาย ติความ ถกเถียง และอภิปราย เกี่ยวกับบทนี้อย่างรอบด้าน สมบูรณ์ อาจต้องเขียนเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งต่างหาก ในที่นี้จะขอกล่าวโดยสังเขปว่า บทนี้แสดงกระบวนการพัฒนาชีวิตทางจริยธรรมของมนุษย์ ให้งอกเงยและงอกงาม โดยอาศัยคำกริยาสามคำ คือ กระตุ้นเร้า ตั้งมั่น และสำเร็จ และโดยอาศัยคำนามสามคำ ได้แก่ *กวีนิพนธ์* *หลี* และดนตรี คำถามคือ เพราะเหตุใดจึงต้องกระตุ้นเร้า*ด้วยกวีนิพนธ์* ตั้งมั่น*ด้วยหลี* และสำเร็จ*ด้วยดนตรี*

คัมภีร์*กวีนิพนธ์* เป็นคัมภีร์รวบรวมบทเพลงพื้นบ้านและบทเพลงประกอบพิธีกรรมจำนวน 300 บท ซึ่งขงจื้อใช้เป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาอารมณื ความรู้สึกของมนุษย์ อารมณืของมนุษย์ต้องได้รับการ “กระตุ้นเร้า” ให้ “คิดเรื่องที่ไม่อุบาทว์” (*หลุนอิว* 2:2) ให้โศกเศร้าแต่พอดี ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป (*หลุนอิว* 3:20)⁶ เมื่ออารมณืความรู้สึกได้รับการกระตุ้นเร้าแล้ว ก็ต้องตั้งมั่นด้วย “หลี” คือ รูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสมตามแนวขนบจารีตที่เคยปฏิบัติมา แต่ในขณะเดียวกันต้องปรับแปรปรุงแต่งให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย ดังคำกล่าวที่ว่า “เป็นมนุษย์แต่ไร้มนุษยธรรม มีอะไรเกี่ยวข้องกับ*หลี* ได้เล่า” (*หลุนอิว* 3:3) ข้อพิจารณานี้สำคัญยิ่ง เพราะเป็นการให้ “เนื้อหา” แก่แนวปฏิบัติตามขนบจารีตที่สืบทอดกันมา “เนื้อหา” แห่งมนุษยธรรมที่สำคัญที่สุดคือ การรักมนุษย์ (*หลุนอิว* 12:22) เมื่อตั้งมั่นด้วยหลีแล้ว ยังต้องสำเร็จด้วยดนตรี อาจกล่าวเป็นเบื้องต้นได้ว่า ดนตรีคือภาพสะท้อนสถานะแห่งความกลมกลืน ทั้งในแง่สุนทรีย์และจริยธรรม ความกลมกลืนนี้ดำรงอยู่ทั้งในระหว่างอารมณืความรู้สึกอันหลากหลายของมนุษย์ และในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้ ดนตรียังเป็นภาพสะท้อนภาวะความรื่นรมย์ ยินดีอันทรงคุณค่าสูงสุดเหนือความรู้และความรัก (*หลุนอิว* 6:18) หากเราใช้ขั้นตอนชีวิตของขงจื้อเองเป็นเครื่องสะท้อนกระบวนการทั้งสามขั้นตอนนี้ เรา

จะเห็นได้ว่า ณ จุดสูงสุดในบันปลายชีวิตของขงจื้อ ขงจื้อ “รึนรมย์ยินดีอย่างมีวินัย” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ขงจื้อมีเสรีภาพอย่างไม่ก้าวก่ายความถูกต้อง บทแสดงอัตชีวประวัติของขงจื้อพบได้ใน **หลุนอิว** (2:4)

อาจารย์กล่าวว่า “เมื่ออายุ 15 เราตั้งใจมั่นกับการรำเรียน”

“เมื่ออายุ 30 เราตั้งหลักได้มั่นคง”

“เมื่ออายุ 40 เราไม่พะวงสงสัย”

“เมื่ออายุ 50 เรารู้บัญญัติสวรรค์”

“เมื่ออายุ 60 หูของเราฟังโดยไม่หวั่นไหว”

“เมื่ออายุ 70 เราทำตามใจปรารถนาได้โดยไม่ละเมิดครรลอง”

ข้อความในวรรคสุดท้ายข้างต้น มีข้อสังเกตอย่างน้อยสองประการ กล่าวคือ ประการแรก ขงจื้ออ้างว่าตน “ทำตามใจปรารถนา” ได้โดยไม่ละเมิดครรลอง แต่ขงจื้อมิได้กำลังอ้างว่า ทุกความปรารถนาของตนอยู่แต่ในครรลอง หรือไม่มีความปรารถนาใดของตนอยู่นอกครรลอง แต่เมื่อขงจื้อลงมือกระทำการกระทำจะไม่ละเมิดครรลอง ประการที่สอง เราอาจกล่าวได้ว่าเมื่อการพัฒนาจริยธรรมแบบขงจื้อดำเนินไปจนถึงขั้นสุดท้ายแล้ว ความต้องการปรารถนา เช่น ความรัก ความผูกพัน ฯลฯ ไม่น่าจะบ่อนทำลายหรือกัดเซาะบรรทัดฐานเชิงศีลธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ไม่เพียงแต่ Action กับ Normativity จะไม่ขัดแย้งกันอีกต่อไป แม้แต่ความต้องการปรารถนาก็น่าจะไม่กัดเซาะหรือบ่อนทำลายสิ่งที่ถูกต้องตามครรลอง จะไม่มีความขัดแย้งซึ่งทำลายกันระหว่าง อารมณ์ความรู้สึกกับครรลองแห่งความถูกต้อง เมื่อความปรารถนาเป็นฐานของการกระทำ และการกระทำนั้นไม่ละเมิดครรลอง มนุษย์ก็สามารถมีชีวิตทางจริยธรรมที่สมบูรณ์ได้⁴

การกล่าวถึงชีวิตที่ดีในบั้นปลายชีวิตในลักษณะนี้ สะท้อนวิธีที่ดนตรีมีความหมายต่อการ “สร้าง” (Constitute) ชีวิต กล่าวคือ ดนตรีจะไพเราะเสนาะโสตได้ ผู้เล่นต้องมีวินัยที่ฝึกฝนมาอย่างดี ทักษะต้องซ้ำของ มี “ลูกเล่น” ของตนเอง “กฎ” ต่างๆ ได้กลายเป็น “เนื้อเดียวกับ” ชีวิตของผู้เล่นดนตรีไปแล้ว ขณะที่เล่น ผู้เล่นดนตรีมีได้รู้สึกที่กำลังทำตาม “กฎ” อีกต่อไป แต่เป็นการแสดงออกอย่างเป็นไปเอง “โดยธรรมชาติ” ในขณะที่เสียงดนตรีที่เกิดขึ้นก็แสดงสภาวะสุนทรีย์ เอื้อนเอ่ยความบรรสานสอดคล้อง ทั้งความรู้สึกต่างๆ “ภายใน” ของผู้เล่น และความสัมพันธ์ทั้งปวงระหว่างเพื่อนมนุษย์ เมื่อขงจื๊อกำลัง “ทำตามใจปรารถนา” ขงจื๊อกำลังบรรเลงดนตรีแห่งความถูกต้องตามครรลอง

ความริเริ่มยินดีในการเรียนรู้

ประสบการณ์แห่งความริเริ่มยินดีที่ได้ทำตามความปรารถนาได้โดยไม่ละเมิดครรลองนี้ เริ่มต้นด้วย “การตั้งใจมั่นกับการรำเรียน” นำเสียดาบที่เรามีข้อมูลน้อยมากเกี่ยวกับชีวิตในวัยเยาว์ของขงจื๊อ แต่เรามีบทบาทที่เกี่ยวกับบุคลิกภาพของเหยียนหุ่ย ศิษย์รักของขงจื๊อ ที่เป็นแหล่งข้อมูลพอเพียงที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับความริเริ่มยินดีในการเรียนรู้ของผู้ใฝ่เป็นวิญญูชน เราจะใช้วิถีชีวิตของเหยียนหุ่ยเป็น “ต้นแบบ” เพื่อทำความเข้าใจความยินดีในการเรียนรู้

เมื่อเทียบกับศิษย์คนอื่นอย่างจื๊อกัง เหยียนหุ่ยไม่มีบทบาทเด่นนักในฐานะผู้ถาม (Interlocutor) แต่กลับเป็นศิษย์ที่ถูกกล่าวถึงในเชิงยกย่องชมเชยบ่อยที่สุด⁵ ถึงแม้ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมจีนชาวฝรั่งเศส ฟรังซัว จูเลียน จะชี้ให้เห็นว่าความ “จิตซิด” ไร้รส⁶ นั้นเป็น “คุณธรรม” ประการสำคัญในสุนทรียศาสตร์จีน คนอย่างเหยียนหุ่ยที่ไร้บุคลิกภาพที่โดดเด่น ไร้สีสัน แต่ก็โดยเหตุนี้เองที่ทำให้เหยียนหุ่ยเป็น “ศิษย์โปรด” ของขงจื๊อ⁷ ผู้วิจัยกลับเห็นว่าเหยียนหุ่ยนั้นถึงแม้อาจจะไร้วาทศิลป์ ไร้สีสันที่เด่นชัด แต่ก็เป็นภาพแห่ง “ความหวัง” ของ

ขงจื้อ เหยียนหุยยืนยันการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ใน “โครงการทางปรัชญา” ของขงจื้อ ในท่ามกลางยุคสมัยที่ผู้คนท้อแท้สิ้นหวัง เหยียนหุยเป็นศิษย์ที่ท้าทายจินตนาการของขงจื้อ จนทำให้ขงจื้อต้อง “เปลี่ยนความคิด” ของตนเอง ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เหยียนหุยจากสามแง่มุมหลัก ได้แก่

- เหยียนหุยผู้สร้างความฉงน
- เหยียนหุยผู้รับการยกย่องชมเชยว่ารักการเรียนรู้อย่างแท้จริง
- เหยียนหุยผู้ทรงคุณค่าแก่ความโศกเศร้า

ในส่วนนี้จะวิเคราะห์แง่มุมที่หนึ่งและสองไปพร้อมกัน ส่วนแง่มุมที่สามจะอภิปรายในส่วนที่เกี่ยวกับอารมณ์โศกเศร้า

เหยียนหุยถึงแม้จะ “จิตซัด” ไร้รสชาติ แต่เหยียนหุยกลับเป็นที่จนสนเท่ห์แก่ขงจื้อ เหยียนหุยเป็นเพียงหนึ่งในสองกรณีใน *หลุนอี่ว์* ที่ขงจื้อยอมรับว่าตนเองเปลี่ยนความคิดความเข้าใจในการดูคน⁷

หลุนอี่ว์ 2:19 บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “เราคุยกับหุยมาทั้งวัน เขาไม่แย้งอะไรราวกับว่าเป็นคนโง่ แต่เมื่อถอยออกมาพิณิจอยู่ห่าง ๆ พบว่าเขาสามารถทำให้คำสอนงอกเงยได้ หุยไม่ใช่คนโง่”

ขงจื้อคาดหวังว่า คนฉลาดมีปัญญาย่อมต้องแย้งต้องถกเถียงกับการนิ่งเงียบรับฟังของเหยียนหุยแม้เมื่อ “คุยมาทั้งวัน” ขงจื้อสรุปว่าเหยียนหุยเป็นคนโง่ แต่ขงจื้อก็มีปัญญาพอที่จะรู้ว่าควรใช้ “วิธีอื่น” ในการตรวจสอบปัญญาของเหยียนหุย ขงจื้อจึง “ถอยออกมาพิณิจอยู่ห่าง ๆ” แล้วจึงพบว่าเหยียนหุย “สามารถทำให้คำสอนงอกเงยได้” การนิ่งเงียบไม่ได้แย้งของเหยียนหุยได้ทำให้ขงจื้อฉงน งง สงสัย สนเท่ห์ ในตัวเหยียนหุย แต่การทำให้ออกมางอกเงยนั้น อาจสำคัญกว่าการถกเถียงโต้แย้งในการเป็น “เครื่อง

พิสุจน์” ปัญญาของเหยียนหุย เหยียนหุย “ไม่ได้แย้ง” มิใช่เพราะไร้ปัญญา ตรงกันข้าม ทั้งขงจื้อและจื่อกั๋งต่างไม่อาจเทียบตนเองกับปัญญาของเหยียนหุยได้ จื่อกั๋งกล่าวถึงปัญญาของตนกับเหยียนหุยว่า “ศิษย์บังอาจเปรียบกับหุยได้อย่างไร เมื่อหุยได้ฟังหนึ่ง เขารู้ถึงสิบ เมื่อศิษย์ได้ฟังหนึ่ง ศิษย์รู้เพียงสอง” (หลุนอี่ว 5:8) ในขณะที่เดียวกัน ขงจื้อกล่าวว่า “เจ้าเทียบเขาไม่ได้ เรากับเจ้าเทียบเขาไม่ได้” (หลุนอี่ว 5:8) ปัญญาอันยิ่งใหญ่ของเหยียนหุยไม่ชักนำให้เขาตกเตียงหรือโต้แย้งกับขงจื้อ ตรงกันข้าม ขงจื้อกล่าวถึงเหยียนหุยว่า “ไม่ว่าเราจะพูดอะไร เขาไม่มีอะไรที่ไม่ยินดี” (หลุนอี่ว 11:3) ปัญญาของเหยียนหุยนำสู่ “ความยินดี” ในคำพูดของขงจื้อ ความยินดีนั้นไม่ได้เป็นเพียง “ความเข้าใจ” (ฟังหนึ่งรู้สิบ) แต่ได้เป็น “เหตุจูงใจ” ให้นำไปปฏิบัติอย่างกระตือรือร้น จนขงจื้อกล่าวว่า “บอกอะไรแล้วไม่ดูตาย คน ๆ นั้นคงเป็นหุย” (หลุนอี่ว 9:19) เหยียนหุยเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของปัญญาที่กระทำสิ่งต่าง ๆ ตามความเข้าใจด้วยความยินดีและกระตือรือร้น และขงจื้อเป็นบ่อน้ำ เป็นต้นลำธารแห่งความยินดีนั้น

ความน่ายกย่องของศิษย์อย่างเหยียนหุย มิใช่เป็นเพียงความยินดีในการฟังเข้าใจและไปปฏิบัติคำสอนในอภิงกายเท่านั้น แต่เหยียนหุยรักการเรียนรู้ หลุนอี่ว 6:2 บันทึกไว้ว่า

6:2:1 โอกลงถามว่า ศิษย์คนใดรักการเรียนรู้

6:2:2 ขงจื้อตอบว่า “มีเหยียนหุยที่รักการเรียนรู้ เขาไม่พาลโกรธผู้อื่น ไม่ผิดซ้ำสอง แต่โชคร้าย เขามีเวลาน้อย ชีวิตสั้นนัก บัดนี้ไม่เคยได้ยินว่ามีใครรักการเรียนรู้อีกเลย”

การรักการเรียนรู้ เป็นคุณสมบัติข้อเดียวที่ขงจื้อให้ “นิยาม” ตนเองอย่างแฝงนัยของการยกย่องชมเชย คุณสมบัตินี้ข้อเดียวก็นี่ก็มีอยู่อย่างเต็มเปี่ยมในเหยียนหุย การใช้คำว่า “รัก” (愛 / 好) ใน “รักการเรียนรู้” (好學) ในที่นี้แสดงความรู้สึกยินดีชื่นชมในการเรียนรู้ อันทำให้การเรียนรู้นั้นมีคุณค่า

ในตัวเอง มีใช่เป็นเครื่องมือเพื่อนำไปสู่ชื่อเสียง อำนาจ ความมั่นคง ตำแหน่ง ราชการ และเกียรติยศ ด้วยเหตุนี้ บทแรกของ **หลุนอี่ว** (1:1) จึงกล่าวไว้ว่า

1:1:1 อาจารย์กล่าวว่า “รำเรียนอยู่เป็นนิจ มิน่ายินดีดอกหรือ?”

1:1:2 “มีมิตรสหายมาจากแดนไกล มิน่ารื่นรมย์ดอกหรือ?”

1:1:3 “แม้ไม่มีใครรู้จัก ก็ไม่หวั่นไหว มีไฉ่วิญญชนดอกหรือ?”

ความรื่นรมย์ในการเรียนรู้ท่ามกลางมิตรสหายเป็นสิ่งทรงคุณค่าในตัวเอง หากแม้ไม่ได้ใช้ความรู้เหล่านั้นในการบริหารบ้านเมือง (ไม่มีใครรู้จัก) วิญญชนก็จะไม่หวั่นไหว

ความรื่นรมย์ยินดีในการเรียนรู้ อาจไม่สามารถส่งผลอย่างจริงจังในระดับชาติบ้านเมือง หรืออาจไม่เป็นเครื่องประกันความสำเร็จในชีวิตเสมอไป ความรื่นรมย์ยินดีจะดำรงอยู่ท่ามกลางอุปสรรค ความขัดข้องใจ แม้แต่ความยากจนขั้นแค้น แต่เหียนหุยกลับ “อยู่กับ” และ “อยู่เหนือ” ความยากจนได้อย่างน่าอัศจรรย์ ขงจื่อถึงกับออกอุทานเกี่ยวกับปัญญาของเหียนหุยถึงสองครั้งในบทสั้น ๆ เพียงบทเดียว

หลุนอี่ว 6:9 บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “หุยเป็นผู้มีปัญญา! มีข้าวเพียงชามเดียว มีน้ำเพียงกระบะอกเดียว อาศัยอยู่ในตรอกแคบ ๆ ถ้าเป็นคนอื่นจะรู้สึกทุกข์ยากจนทนไม่ไหว แต่หุยไม่ปล่อยให้ ความยากจนขาดแคลนมาทำลายความเข้มแข็งเบิกบาน ของตน หุยช่างมีปัญญาเหลือเกิน!” (**หลุนอี่ว** 6:5)

ปัญญาของเหียนหุยมีใช่เพียงการพึงหนึ่งรู้ลับ แต่เหียนหุยรักการ เรียนรู้ มีจิตใจที่ไม่ละเมิดมनुษยธรรมได้ต่อเนื่องยาวนานกว่าผู้อื่น (**หลุนอี่ว** 6:5) เหียนหุยเข้าร่วม “สร้างชุมชนมีมनुษยธรรมอันงดงาม” อย่างกระตือรือร้น

คุณสมบัติทั้งหมดนี้ดำเนินไปท่ามกลางอุปสรรคคือความยากจนขาดแคลนขนาดที่ “ถ้าเป็นคนอื่นจะรู้สึกทุกข์ยากจนทนไม่ไหว” เขียนหุยไม่เพียงแต่ไม่รู้สึกรู้ว่าความอดอยากเป็นทุกข์จึงไม่ต้องรู้สึก “อดทน” กับสภาพเหล่านั้น แต่กลับรักษาหรือมีความเข้มแข็งเบิกบานในวิถีชีวิตอันยากแค้นของตน ปัญญาของเขียนหุยนำเขาสู่ความเข้มแข็งเบิกบาน

อาจกล่าวได้ว่า ความเข้มแข็งเบิกบานของเขียนหุยท่ามกลางความยากจนอดอยากเป็นหลักหมายแสดง “ชีวิตที่ดี” แบบที่ขงจื้อเสนอ เขียนหุยผลักดันให้ “ภาพอุดมคติ” ใกล้เคียงความเป็นจริงได้มากที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชีวิตของเขียนหุยนั่นเองสะท้อนภาพอุดมคติของวิญญูชนอย่างเป็นทางการที่สมบูรณ์แบบเท่าที่จะเป็นไปได้ ความหวังที่เขียนหุยให้แก่ปรัชญาขงจื้อ จึงไม่ใช่เป็นเพียง “บทพิสูจน์” ว่า “ชุมชนมีมนุษย์ธรรมอันงดงาม” นั้นเป็นไปได้ แต่ช่วยเป็นเครื่องแสดงด้วยการเป็นสมาชิกในชุมชนนั้น ทำให้สมาชิกนั่นเองมีความชื่นมื่นยินดี เข้มแข็งเบิกบาน หากเราใช้กรอบการวิเคราะห์ของคริสทีน คอร์สการ์ด^๕ มามองชีวิตของเขียนหุย เราจะเห็นได้ว่าเขียนหุยไม่เพียงแต่สมทานหลักปฏิบัติเชิงบรรทัดฐานของจริยศาสตร์ขงจื้อ เขียนหุยยังยืนยันว่าเมื่อปฏิบัติตามบรรทัดฐานเหล่านั้นแล้ว ชีวิตจะ “เข้มแข็งเบิกบาน” ชีวิตทางจริยธรรมมิใช่ชีวิตที่ทำตาม “กฎ” ที่บีบบังคับจาก “ภาพนอก” หรือการแสวง “ทำดี” เพื่อภาพลักษณ์หรือการได้รับการยอมรับจากผู้คนในหมู่บ้าน ดังปรากฏตัวอย่าง “ชาวบ้านผู้ซื่อ” (Village Worthy) ที่ปรากฏใน **หลุนอี่ว** (17:13)^๖ แต่ชีวิตของเขียนหุยเป็นตัวอย่งที่ดีที่สุดที่เป็นไปได้ของการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างอารมณ์ความรู้สึกกับหลักเชิงบรรทัดฐาน (The emotive and the normative)

การวิเคราะห์อารมณ์ชื่นมื่นยินดีในความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับชีวิตที่มีจริยธรรมโดยอาศัยชีวิตของเขียนหุยเป็นแบบอย่างนี้ ช่วยทำให้เราเห็นได้ว่าการมีจริยธรรม-ศีลธรรม มิใช่เป็นเพียงการมีความเชื่อทางศีลธรรม การ

หาความจริงทางศีลธรรม หรือการตั้งกฎหรือหลักการเกี่ยวกับความถูกต้องในการปฏิบัติตน แต่การมีชีวิตทางจริยธรรมเกี่ยวข้องกับการถามว่า เราคือใคร เราใส่ใจอาทรรสิ่งใด/ผู้ใดอย่างลึกซึ้ง เราเห็นคุณค่าของสิ่งใด/ผู้ใด ในแง่นี้ จริยศาสตร์จึงต้องเกี่ยวข้องกับการมีความรู้สึกทางศีลธรรม¹⁰ ศีลธรรมสำคัญสำหรับเราเพราะเราในฐานะมนุษย์ ต้องการเป็นคนแบบใดแบบหนึ่ง (Chen, 2002) ความต้องการ “แบบชีวิต” แบบใดแบบหนึ่งนั้นคือการผสมผสานระหว่างความรู้สึกกับการใคร่ครวญพินิจอย่างมีเหตุผลว่า “เพราะเหตุใด” เราจึง “ต้องการ” “รู้สึกดี” กับ “แบบชีวิต” ที่เราเลือก และเมื่อเลือกแล้วก็ยอมทำตามแนวปฏิบัติที่เอื้อต่อความงอกงามของแบบชีวิตที่ดีนั้น พิจารณาในแง่นี้ การที่จริยศาสตร์ขงจื้อให้น้ำหนักแก่ความรู้สึกทางศีลธรรม มิใช่เพราะต้องการทดแทนการมีเหตุผล แต่ต้องการทำให้เหตุผลรุ่มรวยขึ้น ชีวิตทางจริยธรรมมิใช่ชีวิตที่ “จับ” ผู้คนให้อยู่ในกฎเหล็ก แต่ชีวิตทางจริยธรรมคือความพยายามที่จะแปรเปลี่ยนมนุษย์ให้มีจิตใจที่ละเมียดละไม ละเอียดอ่อนมากขึ้น (Chen, 2002) และสามารถตัดสินใจและตัดสินใจได้ดีขึ้นว่าชีวิตของตนเองต้องการให้เป็นอย่างไรจึงจะมีชีวิตที่ดี และเมื่อเลือกแล้ว หรือคือเมื่อผ่านการทดสอบกระบวนการยินยอมเห็นพ้องด้วยการใคร่ครวญพินิจแล้ว มนุษย์เองก็รู้สึกผูกพันกับการปฏิบัติจริยธรรมซึ่งสำคัญจำเป็นต่อการมีชีวิตที่ดีที่ตนได้เลือกแล้วนั่นเอง

หากเราจะถามว่าขงจื้อคือใคร คงมีคำตอบมากมายที่ซับซ้อนที่จะช่วยให้เข้าใจ “ความเป็นขงจื้อ” ได้ แต่องค์ประกอบหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือ ความหมายของเหยียนหฺยูที่งอกเงยจากความสัมพันธ์พิเศษที่เหยียนหฺยูมีกับขงจื้อ

เราได้พิจารณาแล้วว่าเหยียนหฺยูมีคุณค่าต่อชีวิตขงจื้ออย่างไร ต่อไปเราจะพิจารณาว่าเมื่อเหยียนหฺยูต้องจากไปก่อนวัยอันควร ขงจื้อมีปฏิกิริยาต่อการสูญเสียครั้งสำคัญนี้อย่างไร และเพราะเหตุใดขงจื้อถึงกับอุทานว่า “สวรรค์ทำลายข้า! สวรรค์ทำลายข้า!”

ผู้เขียนได้วิเคราะห์การจากไปของศิษย์อีกคนหนึ่งคือ ปัวหนิว จึงจะไม่กล่าวซ้ำในที่นี้ แต่จะอาศัยการอ้างถึงปัวหนิวเป็นบทเกริ่นนำสู่การวิเคราะห์ความโศกเศร้าของขงจื้อต่อการจากไปของเหยียนหุย

เมื่อเหยียนหุยจากไป

ความตายของปัวหนิวสะท้อนความเสียดาย-ความโศกเศร้าของขงจื้อซึ่งทำทนายโครงการทางวัฒนธรรม-จริยธรรมของขงจื้อ แต่น่าสังเกตว่าเมื่อเทียบเคียงกับปฏิกิริยาของขงจื้อต่อการจากไปของเหยียนหุย ความตายของปัวหนิวยังเป็นปฏิกิริยาที่แสดงออกสู่ภายนอก “ตัวตน” ของขงจื้อ ขงจื้อกล่าวรำพึงถึง “ชะตาลิขิต” ของปัวหนิว แต่ในกรณีของเหยียนหุย ขงจื้อรำให้คร่ำครวญ รำพึงรำพันว่า “โอ! สวรรค์ทำลายข้า สวรรค์ทำลายข้า” (หลุนอี่ว 11:8) ความตายของปัวหนิวแสดงความใคร่ครวญรำพึงถึงชีวิตของ*คนอื่น* ถึงแม้ “คนอื่น” นั้นจะเป็นศิษย์ผู้ทรงคุณค่า แต่ก็ยังเป็น “คนอื่น” การวิเคราะห์ความตายของเหยียนหุยจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจความหมายของเหยียนหุยต่อชีวิตและตัวตนของขงจื้อเอง

ความโศกเศร้าของขงจื้อต่อความตายของปัวหนิวและเหยียนหุยนั้นมาจากข้อพิจารณา 4 ประการ ได้แก่ ศิษย์ทั้งสองอายุยังน้อย เป็นผู้มีความสามารถ ตายด้วยโรค และยังไม่มีโอกาสใช้ชีวิตเพื่อเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ ในที่นี้เราจะวิเคราะห์การสูญเสียชีวิตของศิษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสูญเสียเหยียนหุย ในแง่ที่เป็นการสูญเสียของ “ตัวตน” ของขงจื้อ นอกจากนี้ *วิถี* ที่ขงจื้อแสดงออกซึ่งความสูญเสียแสดงการยืนยันคุณค่าของเหยียนหุยที่มีต่อชีวิตของขงจื้อ การยืนยันคุณค่าดังกล่าวแสดงออกโดยการยอมถูกทำให้เจ็บปวด (Vulnerability) มิใช่การพยายาม “อยู่เหนือ” ความเจ็บปวด และการยอมถูกทำให้เจ็บปวดนี้แสดงพลังของการกำหนดคุณค่าของมนุษย์ในฐานะ “ประธานของชีวิต” (Subject of Life)

ความหมายของเหยียนหุยต่อ “ตัวตน” ของขงจื้อ

เราได้พิจารณาแล้วว่าเหยียนหุยในฐานะศิษย์รัก มีคุณสมบัติหลายประการอันนำมาซึ่งความรื่นรมย์ยินดีในชีวิตของขงจื้อ อีกทั้งเหยียนหุยเองมีความเข้มแข็งเบิกบานในชีวิตของตนในการปฏิบัติมนุษยธรรมแม้ใช้ชีวิตท่ามกลางความอดอยากขาดแคลนในระดับที่ “คนอื่นจะทนไม่ได้” คุณสมบัติอันน่าชื่นชมของเหยียนหุยอันนำมาซึ่งความรื่นรมย์ยินดีแก่ขงจื้อ ก็เป็นเหตุเดียวกันที่จะอธิบายความโคกเคี้ยวจากการสูญเสียศิษย์อย่างเหยียนหุยในชีวิตของขงจื้อ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เหยียนหุยในฐานะศิษย์รักได้ให้ **ความสัมพันธ์พิเศษ** แก่ขงจื้อ ซึ่งไม่อาจทดแทนได้ด้วยผู้อื่น ไม่เพียงเพราะปัญญาและความเอาใจใส่ปฏิบัติคุณธรรมของเหยียนหุยเอง แต่ด้วยเพราะเหยียนหุยเป็นศิษย์ผู้ “จืดชืด” (Bland) ไร้สีสัน เหยียนหุยจึงน่าจะเป็นศิษย์ที่ถ่ายทอดสืบทอด (Transmit) คำสอนของขงจื้อได้ดีที่สุด เพราะสามารถสืบทอดความหลากหลายที่ดูเหมือนไร้เอกภาพของปรัชญาขงจื้อแก่อนุชนรุ่นหลังได้ครบถ้วน ความชืดจืด “ปล่อย” ให้รหัสชาติต่าง ๆ แสดงตนเองออกได้อย่างดีไม่กีดขวางทำลายหรือทำให้ “รส” อื่นเพี้ยนไป ความหลากหลายอัน “บริสุทธิ์” ในคำสอนของขงจื้อ ก็จะมีโอกาส “พัฒนา” ต่อไปได้มากที่สุด เมื่อขงจื้อสูญเสียเหยียนหุยไป ขงจื้อก็สูญเสียโอกาสอันสำคัญที่จะสืบทอดคำสอนของตนอย่างมีนัยสำคัญไปด้วย ในแง่นี้ “ตัวตน” ของขงจื้อก็สูญเสียโอกาสสืบทอดไปด้วยอย่างน่าเสียดาย

เอมี โอลเบอร์ดิง ผู้ศึกษาเรื่องความโคกเคี้ยวของขงจื้อ ตั้งข้อสังเกตว่าขงจื้อสื่อเน้นว่า **ความเป็นธรรม** ที่จะมอบความโคกเคี้ยวเป็นพิเศษให้แก่ความตายก่อนวันอันควร (Olberding, 2004: 286) ที่จริงแล้วประเด็นนี้น่าสนใจมาก จึงควรขยายความต่อไปได้ว่า ในเมื่อโลกธรรมชาติคือโรคภัย ได้คร่าชีวิตของเหยียนหุยผู้ทรงคุณธรรมไป โดยปกติแล้ว ฆะตากกรรมแบบนี้ เป็นเครื่องสะท้อนความไม่สมดุลลงตัวระหว่างการมีจริยธรรมกับชีวิตที่มี

ความสุข กล่าวคือ บ่อยครั้ง “คนดี” ต้องประสบเคราะห์กรรมอันโหดร้าย ความดีแย้งระหว่างจริยธรรมกับโชค (Ethics and luck) เป็นประเด็นทางปรัชญาที่น่าใคร่ครวญมาตั้งแต่ปรัชญากรีกโบราณ¹¹ ความโศกเศร้าอาดูรที่ขงจื้อแสดงออกต่อการสูญเสียเหยียนหุยคือการมอบ “ความเป็นธรรม” ให้แก่เหยียนหุย ในเมื่อชะตาชีวิตหรือโลกธรรมชาติมิได้มอบ “ความเป็นธรรม” ให้ ขงจื้อจึงมอบความเป็นธรรมนั้นให้จากโลกวัฒนธรรม หรือจากความรู้สึกรักของขงจื้อเองที่ได้ผูกพันกับชีวิตของเหยียนหุยประหนึ่งบิดา-บุตร

การยอมถูกทำให้เจ็บปวดกับการยืนยันคุณค่าของเหยียนหุย

นักวิชาการปรัชญาจีนได้ตั้งข้อสังเกตมานานแล้วว่า ปรัชญาขงจื้อให้ความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ในปัจจุบันนี้มากกว่าชีวิตหลังความตาย ไม่ว่าจะ “ชีวิตหลังความตาย” จะหมายถึงวิญญาณของชีวิตเดิมที่ต้องไปรับคำตัดสินของพระเจ้าอย่างในศาสนาฝ่ายเอกเทวนิยม หรือพลังแห่งกรรม (Karmic force) ที่ดำเนินต่อไปในชาติภพใหม่ตามคติพุทธศาสนา คำกล่าวของขงจื้อที่น่าฉงนยิ่งคือ

จี้ลุ่ถามถึงการบูชาภูตผีเทพเจ้า อาจารย์ตอบว่า “ยังไม่รู้จัก
รับใช้มนุษย์ จะรับใช้ผีได้อย่างไร” จี้ลุ่ถามต่อว่า “แล้วเรื่อง
ความตายเล่า?” อาจารย์ตอบว่า “ยังไม่รู้จักชีวิต จะรู้จักความตาย
ได้อย่างไร” (หลุนอี่วี่ 11:11)

เราสามารถทำความเข้าใจวลีที่ว่า “รู้จักชีวิต” และ “รู้จักความตาย” ได้อย่างน้อยในสองมิติด้วยกัน ได้แก่ มิติญาณวิทยา และมิติจริยศาสตร์ ในแง่ญาณวิทยา วลีที่ว่า “รู้จักความตาย” อาจหมายถึงความไม่รู้ หรือความไม่อาจรู้ได้ว่าความตายคือสภาพเช่นใด เราจะ “พบ” อะไรบ้าง “ในชีวิตหลังความตาย” ดังที่ขงจื้อได้ตั้งคำถามไว้อย่างน่าสนใจ¹² ผู้วิจัยคิดว่ามิติญาณวิทยานี้มีความสำคัญเป็นอันดับรองจากมิติจริยศาสตร์ในแง่ที่ว่า การรู้จักความตาย

ขึ้นอยู่กับการรู้จักชีวิต และการรู้จักชีวิตในที่นี้มีนัยที่เกี่ยวกับการรู้จักปฏิบัติ ต่อมนุษย์ในชีวิตปัจจุบัน โปรดสังเกตคำถามแรกของจี้ลู่ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับ “การบูชา” ภูตผีเทพเจ้า ขงจื้อตีกรอบให้คำถามนี้มาจดจ่อ (focus) อยู่ที่การรู้จัก “รับใช้มนุษย์” และ “รู้จักชีวิต”

อาจกล่าวได้ว่า ขงจื้อสนใจคำถามทางญาณวิทยา-อภิปรัชญา น้อยกว่าคำถามทางจริยศาสตร์ ประเด็นที่ทำทนายให้ใคร่ครวญอย่างน่าสนใจคือเนื้อหาของคำกล่าวที่ว่า “ยังไม่รู้จักชีวิต จะรู้จักความตายได้อย่างไร” ขงจื้อหมายความว่าอย่างไร ขงจื้อกำลังจะบอกว่าถ้ารู้จักชีวิตแล้ว **จึงจะ**รู้จักความตายไปในตัวเองหรือไม่ นักวิชาการปรัชญาจีนอย่างไอแวนโย และโอลเบอร์ดิง ต่างใช้คำอธิบายดังกล่าวในการทำความเข้าใจลึ้นของขงจื้อ¹³ ผู้วิจัยเห็นพ้องกับนักวิชาการทั้งสอง จึงจะใช้คำอธิบายนี้เป็นฐานในการวิเคราะห์ความโคกเศร้าของขงจื้อต่อความตายของเหยียนฮุย

ผู้อ่าน**หลุนอี่**อย่างจริงจัง จะอดไม่ได้ที่จะรู้สึกสะทกสะท้านใจไปกับภาพการร่ำไห้คร่ำครวญของขงจื้อเมื่อเหยียนฮุยตาย ภาพขงจื้อคร่ำครวญร่ำไห้เป็นภาพที่**แตกต่าง**จากบุคลิกภาพโดยทั่วไปที่บันทึกไว้ใน**หลุนอี่** ขงจื้อมีบุคลิกภาพที่สงบ น่าเคารพน่าเกรงขามแต่ไม่ดูร้าย สุภาพสาร์วมแต่เมื่อไม่มีกิจธุระก็วางตัวตามสบาย รักดนตรีและการขับร้อง เมื่อโคกเศร้าในยามเช้าจะไม่หัวเราะในยามเย็น¹⁴ ศิษย์ทั้งหลายผู้บันทึก**หลุนอี่**ให้ภาพขงจื้อที่มีความสมดุลในบุคลิกภาพ เป็นคนที่น่าคบและน่าเคารพไปพร้อม ๆ กัน มีความสม่ำเสมอในอารมณ์ แต่เมื่อเหยียนฮุยจากไป เรากลับเห็นขงจื้อที่ร่ำไห้คร่ำครวญจนศิษย์อดรู้สึกแปลกใจไม่ได้ ดูเหมือนว่าศิษย์จะไม่เข้าใจว่าเพราะเหตุใดขงจื้อจึงโคกเศร้าขนาดนั้น เรามองภาพขงจื้อตามที่บันทึกไว้ใน**หลุนอี่** (11:8) ดังนี้

เมื่อเหยียนฮุยตาย อาจารย์คร่ำครวญว่า “โอ! สวรรค์ทำลายข้า!
สวรรค์ทำลายข้า!”

และในบทต่อไป

เมื่อเหยียนยวนตาย อาจารย์ร้องไห้คร่ำครวญอยู่เป็นนาน
ผู้ติดตามกล่าวว่า “อาจารย์โคกเศร้าเกินไป”
อาจารย์ตอบว่า “แค่นี้เกินไปหรือ”
“หากไม่คร่ำครวญเพื่อคนนี้ แล้วจะให้คร่ำครวญเพื่อใครกัน”
(หลุนอี่วี่ 11:9)

น่าสังเกตว่าผู้ติดตามที่กล่าวว่า “อาจารย์โคกเศร้าเกินไป” น่าจะต้องเป็นคนที่ยังไม่เข้าใจดี จึงประเมินได้ว่าขงจื้อกำลังโคกเศร้า “เกินไป” บุคคลนี้ซึ่งตัวบทหลุนอี่วี่ไม่ได้บ่งชี้ชื่อไว้ คงเป็นศิษย์ใกล้ชิดพอสมควร น่าจะมีความเข้าใจและรู้จักขงจื้อดีพอที่มีความรู้ว่า คนแบบขงจื้อเมื่อโคกเศร้าจะโคกเศร้าเพียงใดจึงจะถือได้ว่าสอดคล้องและคงเส้นคงวากับบุคลิกภาพในภาพรวมของขงจื้อ แต่คำตอบของขงจื้อชวนให้ฉงนยิ่งขึ้น และชวนให้คิดต่อไปได้ว่าผู้ติดตามคนนี้ยังไม่รู้จักขงจื้อดีพอ หรืออย่างน้อยก็ไม่รู้จักดีพอที่จะเข้าใจว่าเพราะเหตุใดขงจื้อจึง “น้อทหลุด” ขนาดนี้ ในกรณีการจากไปของเหยียนหุยเมื่อพิจารณาเทียบเคียงกับปฏิกิริยาของขงจื้อเมื่อไปเยี่ยมไซ่ปู้หวิน¹⁵ จะเห็นได้ว่าระดับและวิธีแสดงความเสียใจของขงจื้อในสองกรณีนี้มีความแตกต่างกันมาก

ขงจื้อตอบคำถามว่าอาจารย์โคกเศร้าเกินไปด้วยคำถามสองคำถาม คำถามแรกขงจื้อถามกลับว่า “แค่นี้เกินไปหรือ” อาจกล่าวได้ว่าขงจื้อมีคำตอบสำหรับตนเองอยู่แล้ว แต่การถามกลับไปที่ผู้ติดตามนี้เป็นการเชื้อเชิญหรือท้าทายให้ผู้ติดตามประเมินความเข้าใจของตนเองใหม่ นำพิจารณาได้ว่าผู้ติดตามยังไม่เข้าใจดีดีพอว่าเหยียนหุยมีคุณค่าแก่ขงจื้อมากเพียงใด คำถามกลับนี้คือการกระตุ้นให้ผู้ติดตามประเมินใหม่ว่าเหยียนหุยมีค่าแก่ชีวิตขงจื้อเพียงใด ถ้าการประเมินค่าเปลี่ยนไป ความ “เกินไป” อาจจะไม่เกินไปได้

ขงจื๊อไม่ได้หยุดเพียงนั้น ขงจื๊อยังถามต่อไปว่า “หากไม่คร่ำครวญเพื่อคนนี้ แล้วจะให้คร่ำครวญเพื่อใครกัน” คำถามที่สองนี้ตอกย้ำคุณค่าอันหาอีกไม่ได้แล้วของเหยียนหุยต่อชีวิตของขงจื๊อ เมื่อสูญเสียเหยียนหุยไป “ตัวตน” ของขงจื๊อที่เป็นไปได้ “เฉพาะ” กับเหยียนหุยเท่านั้นก็จะสูญเสียไปด้วย “ตัวตน” นั้นมีอาจทดแทนด้วยใครได้อีก การคร่ำครวญขนาดนี้ของขงจื๊อจึงมีสำหรับเหยียนหุยเท่านั้น การตั้งเป็นคำถามของขงจื๊อก็คู่เท่ากับการเป็นการเรียกร้องให้ผู้ติดตามทำความเข้าใจลักษณะเฉพาะพิเศษที่เหยียนหุยเท่านั้นให้แก่ชีวิตขงจื๊อได้ การคร่ำครวญขนาดนี้จึงเป็นไปได้ที่จะมอบให้แก่คนอื่นใด เมื่อจี้ตั้งจื๊อถามขงจื๊อว่าศิษย์คนไหนรักการเรียนรู้อัน ขงจื๊อตอบว่า “เหยียนหวนรักการเรียนรู้อัน แต่น่าเสียดายจากไปก่อนวัยอันควร ตอนนี้อยู่ไม่มีใครแล้ว” (หลุนอิว 11:6) ผู้ทรงคุณค่าขนาดเหยียนหุยต่อโครงการทางปรัชญาของขงจื๊อ จะหาใครมาเทียบเคียงเหยียนหุยไม่ได้แล้ว

การรำไห้คร่ำครวญของขงจื๊อเป็นวิธีที่ขงจื๊อมอบ “ความเป็นธรรม” ให้แก่คุณค่าของเหยียนหุยซึ่งโลกธรรมชาติไม่ได้ให้ อีกทั้งเป็นการยืนยัน “คุณค่า” ที่ไม่อาจเทียบเคียงได้ของเหยียนหุยต่อขงจื๊อ ขงจื๊อยอมเจ็บปวดพร้อมปลอ่ยให้ตนเองโศกเศร้าคร่ำครวญอยู่เป็นนานเพื่อยืนยันคุณค่าของเหยียนหุย การยืนยันคุณค่าด้วยความเจ็บปวดโศกเศร้านี้เป็นหลักหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของการมีชีวิตที่มีจริยธรรม เพราะเป็นการ “ยอม” ต่อความรู้สึกโศกเศร้าและแนวปฏิบัติเชิงบรรทัดฐานที่มาพร้อมกัน การยอมเจ็บปวดโศกเศร้าเป็นการยืนยันคุณค่าของเหยียนหุยและคุณค่าของความรักลูกศิษย์ในชีวิตขงจื๊อ และการยืนยันคุณค่าของศิษย์อย่างเหยียนหุยเป็นการยืนยันวิถีแห่งการมีชีวิตที่ดีและชีวิตที่มีมนุษยธรรมในโครงการทางปรัชญาของขงจื๊อ

เชิงอรรถ

- * บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัย “รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าทางจริยธรรม” (2553) ในโครงการวิจัย **อารมณ์กับจิตวิทยา** ภายใต้ชุดโครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) รายงานวิจัยดังกล่าวอยู่ระหว่างการจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Open Books
- 1 ผู้เขียนบทความนี้ได้แจกแจงจุดยืนของนักคิดกรีกโบราณออกเป็น 4 สกุลทางความคิดที่สำคัญ ได้แก่ พวก Stoic, Epicurean, Platonist และ Skeptic แต่ละสำนักทางความคิดต่างก็เสนอจุดยืนเกี่ยวกับชีวิตที่ดีที่แตกต่างกันออกไป โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในบทความข้างต้น
  - 2 โปรดดูตัวอย่างบทความที่ถกเถียงเกี่ยวกับความหมายที่ต่างกันของคำเหล่านี้ได้ใน Nylan (2001)
  - 3 อาจารย์กล่าวว่า “บทกลอนนกกเปิดน้ำ แสดงถึงความชื่นบานที่ไม่หลงระเหิง และความโศกเศร้าที่ไม่ฟูมฟาย”
  - 4 ผู้เขียนขอขอบคุณ ผศ.ดร.สุภัทวดี อมาตยกุล ที่กรุณาแยกแยะประเด็นนี้ให้ชัดเจนขึ้น จริยศาสตร์ขงจื้อไม่ได้พยายามสร้างพระอรหันต์ผู้ไร้กิเลสโดยสิ้นเชิง แต่จริยศาสตร์ขงจื้อพยายามสร้างวิญญูชน ผู้มีความปรารถนาที่ไม่ทำลายความถูกต้อง และการกระทำที่ไม่ละเมิดครรลอง
  - 5 โปรดดูการกล่าวถึงศิษย์คนสำคัญใน **หลุนอี่ว** ใน สุวรรณ สถาอาพันธ์ (2551: 3-13) และโปรดดูเพิ่มเติมใน อมร ทองสุก (2549)
  - 6 โปรดดูงานเขียนของ Jullien (1993)
  - 7 โปรดดูอีกกรณีหนึ่งซึ่งขงจื้อเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับลูกศิษย์ใน **หลุนอี่ว** 5:9.
  - 8 โปรดดู Korsgaard (2009)
  - 9 “ชาวบ้านผู้ซื่อคือผู้ขโมยคุณธรรม” บ่อยครั้ง “ความดี” เป็นเพียงหน้ากากหรืออารมณ์ที่ชาวบ้านนำมาสวมใส่เพื่อให้ได้รับการยกย่องจากผู้คนทั่วไป แต่ภายในจิตใจกลับไม่ผูกพันกับมนุษย์ธรรม

- 10 โปรดดูบทความที่ถกเถียงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลและความรู้สึกในปรัชญาของจื๊อใน Chen (2002: 276)
- 11 โปรดดูตัวอย่างการถกเถียงเกี่ยวกับชีวิตที่มีจริยธรรมกับโชคใน Nussbaum (1986)
- 12 โปรดดูข้อถกเถียงของจวงจื๊อเกี่ยวกับความเป็นไปได้ที่ชีวิตหลังความตายจะนำเร็นรมย์กว่าชีวิตในชาติภพปัจจุบันในบท “Supreme Happiness” ใน Watson (1968: 111-117)
- 13 โปรดดูรายละเอียดในบทความของ Ivanhoe (2003) และ Olberding (2004)
- 14 โปรดดูบทความต่างๆ ที่แสดงบุคลิกภาพของขงจื๊ออย่างน่าสนใจใน **หลุนอี่ว**, 7:37 บอกเราว่า “อาจารย์อ่อนโยนแต่เข้มงวด น่าเกรงขามแต่ไม่ดุร้าย มีความอ่อนน้อมแต่วางตัวสบายๆ” และ **หลุนอี่ว**, 7:31 บอกเราว่า “เมื่ออาจารย์ร่วมร้องเพลงกับผู้คน ถ้าขับกล่อมได้ไพเราะ อาจารย์ต้องให้ขับซ้ำอีกครั้ง หลังจากนั้นอาจารย์จึงสร้างความกลมเกลียวด้วย” และ **หลุนอี่ว**, 7:4 บอกเราว่า “เมื่ออาจารย์ว่างจากกิจธุระ ทำทางจะแจ่มใสตามสบาย”
- 15 โปรดดูการวิเคราะห์ความหมายของปัวหนิวต่อขงจื๊อใน สุวรรณภา สถาอานันท์, **รายงานวิจัย “รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื๊อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม”** (กำลังจัดพิมพ์)

บรรณานุกรม

- สุวรรณภา สถาอานันท์ (แปลและเขียนบทนำ). 2551. **หลุนอี่ว: ขงจื๊อสนทนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวรรณภา สถาอานันท์. กำลังจัดพิมพ์. **รายงานวิจัย “รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื๊อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม.”** กรุงเทพฯ: Open Books.
- อมร ทองสุข (แปลและเรียบเรียง). 2549. **คัมภีร์หลุนอี่ว: คัมภีร์แห่งแดนมังกร**. ปทุมธานี: ชูณหวัตร.

- Chen, Xunwu. 2002. "Reason and Feeling: Confucianism and Contractualism," *Journal of Chinese Philosophy* 29 (No. 2 June): 269-280.
- Ivanhoe, Philip J. 2003. "Death and Dying in The Analects," in Tu Weiming and Mary Evelyn Tucker (eds.), *Confucian Spirituality*, pp. 220-232. New York: The Crossroad Publishing Company.
- Jullien, François. 1993. "The Chinese Notion of "Blandness" as a Virtue: A Preliminary Outline," Trans. Graham Parkes, *Philosophy East and West* 43 (No. 1, January): 107-112.
- Korsgaard, Christine. 2009. *The Sources of Normativity*. 13th printing. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, Martha C. 1986. *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nylan, Michael. 2001. "On the Politics of Pleasure," *Asia Major* 14 (No. 1): 73-124.
- Olberding, Amy. 2004. "The Consummation of Sorrow: An Analysis of Confucius' Grief for Yan Hui," *Philosophy East and West* 54 (July): 279-301.
- Setton, Mark. 2000. "Ambiguity in *The Analects*: Philosophical and Practical Implications," *Journal of Chinese Philosophy* 27 (No. 4 December): 551-552.
- Watson, Burton, Trans. 1968. *Chuang Tzu: Basic Writings*. New York: Columbia University Press.
- Yenor, Scott. 2004. "Humanity and Happiness: Philosophical Treatment of Happiness in a Non-Teleological World," *Interpretation: A Journal of Political Philosophy* 31 (Issue 3, Summer): 301-324.